

Makale Gönderim Tarihi: 01.10.2024

Yayına Kabul Tarihi: 13.12.2024

Araştırma Makalesi

İki Savaş Arası Dönem’de Türkiye ve Polonya Anayasal Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırması (1919-1939)*

Merve Çetinel Çaylı ** Fehim Kuruloğlu ***

ÖZ

İki dünya savaşı arasında geçen süreç Türkiye ve Polonya’nın ulus devlet olarak tarih sahnesine çıktıkları bir dönemdir. XVIII. yüzyıl sonlarında bağımsızlığını kaybeden Polonya, Birinci Dünya Savaşı sonunda yeniden kurulurken, diğer tarafta Türkiye Birinci Dünya Savaşı’nın yenilenlerinden biri olarak mücadelesine devam etti ve bağımsız bir devlet olarak tarihteki yerini yeniden aldı. Bu çalışma Avrupa’nın bu iki genç devletinin anayasal gelişim süreçlerini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu süre zarfında Polonya’da ilan edilen 1919, 1921 ve 1935 Anayasalarıyla, Türkiye’de ilan edilen 1921 ve 1924 Anayasaları dönemin siyasi gelişmeleri ışığında içerik, şekil, nicelik ve uygulama yönünden incelenmiştir. Karşılaştırmalı tarih metoduyla yapılan bu araştırma göstermektedir ki Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Türkiye ve Polonya’nın anayasal gelişim süreçlerinde siyasi ve sosyal açıdan benzerlikler bulunmaktadır. 1929’dan sonra dünyada gitgide artan otoriterleşme eğilimlerine paralel Polonya ve Türkiye’nin anayasa ve anayasal kurumlar aracılığıyla bunu engellenmeye çalıştığı, diktatörlük, askeri vesayet, darbe gibi tartışmaların bu dönemde yoğun bir şekilde iki ülkenin ortak gündemi olduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasal gelişme, Türkiye, Polonya, İki Savaş Arası Dönem

A Comparison of Constitutional Development Processes of Poland and Türkiye in the Interwar Period (1919-1939)

ABSTRACT

Türkiye and Poland re-emerged as nation-states in the period between the two world wars. Poland, which had lost its independence in the late 18th century, was re-established due to the First World War, while Türkiye continued its struggle on the side of the defeated in the First World War and regained its status as an independent state. This study compares the constitutional development processes of these two

* Bu çalışma, Fehim Kuruloğlu’nun danışmanlığında 2022 yılında tamamlanan “İki Savaş Arası Dönemde Polonya ve Türkiye’nin Yeniden İnşasının Karşılaştırılması (1919-1939)” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2022, Tokat TÜRKİYE. / This article is extracted from the master thesis entitled “A Comparison of Reconstruction of Poland and Türkiye in the Interwar Period (1919-1939)”. Tokat Gaziosmanpaşa University Graduate School, July 2022, Tokat, TÜRKİYE.

** Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. E-posta: mervectnll@gmail.com ORCID: 0000-0002-4596-0115.

*** Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: fehim.kuruloğlu@gop.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7024-5423.

relatively young European states. In this context, the 1919, 1921, and 1935 Polish constitutions and the 1921 and 1924 Turkish constitutions were subjected to an in-depth analysis in terms of content, form, quantity, and implementation with a particular focus on how they reflected and influenced political developments of the period. This research, conducted using the comparative history method, demonstrates numerous similarities in the constitutional development processes of Türkiye and Poland concerning political and social aspects. It is revealed that in parallel with the increasing authoritarian tendencies in the world after 1929, Poland and Türkiye endeavored to avert this through constitutions and constitutional institutions and that discussions such as dictatorship, military tutelage, and coups were a prominent feature of the shared agenda of the two countries during this period.

Keywords: Constitutional Developing Process, Türkiye, Poland, Interwar Period.

Giriş

Son yıllarda Türkiye ve Polonya ilişkileri askerî, ekonomik ve kültürel alanda büyük bir ilerleme kaydetti. Bu gelişmenin temelinde iki ulus arasında tarihten gelen dostluk ve iyi ilişkilerin etkisi büyüktür. İlişkilerin XV. yüzyıla dayanan bir arka plana sahip olması, taraflar arasında var olan elçi gönderme geleneği ve özellikle Türkiye’nin Polonya’da gerçekleşen bölünmeleri hiçbir zaman kabul etmemesi gibi durumlar iki ülkeyi Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzende de tekrar yakınlaştırdı. 1919 yılında Polonya’nın İstanbul’a gönderdiği diplomatik temsilcilerle ilk önemli adımlar atıldı. Meclis-i Vükela’nın 1920’de Polonya’nın bağımsızlığını resmen tanınması (Topaktaş, 2014, s.96), ardından 1923’e gelindiğinde ise iki ülke arasında Dostluk Antlaşması imzalanması diplomatik temasları tesis etti. Bu temasların yanı sıra iki ulus arasında sosyal, kültürel ve ekonomik iş birliğini güçlendirecek adımlar da atıldı. Örneğin, 1924 yılında Polonya Sanayi Sergisi’nin İstanbul’da açılması sebebiyle gerçekleşen etkinlikler, resmî kabuller ve ziyaretler Türkiye ve Polonya arasındaki ilişkileri başka bir boyuta taşıdı (Malkoç, 2019, s.17).

2014 yılında Türk-Leh ilişkilerinin 600. yıl dönümü her iki ülkede çeşitli etkinliklerle kutlanmıştı. 2023 yılı hem Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yıl dönümü hem de Türkiye-Polonya Dostluk Antlaşması’nın 100. yılı olması hasebiyle iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırdı. Yüzyıl evvel temelleri atılan dostluk ilişkisi iki ülkenin birbirinin tarihsel tecrübesinden istifade ettiği bir süreci başlattı. Türkiye’de ilanının yüzüncü yıl dönümü dolan ve dönem dönem tartışmalara neden olan 1924 Anayasası’nın ilham kaynaklarından biri, yeni Polonya devletinin anayasası olmuştu. Bu çalışma XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan bu iki devletin anayasal gelişim süreçlerini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Karşılaştırmalı tarih metodu kullanılan bu çalışmada öncelikli olarak her iki ulusun imparatorluk dönemi anayasal gelişim süreçleri aktarıldıktan sonra, Polonya’nın 1919, 1921 ve 1935 Anayasaları ile Türkiye’nin 1921 ve 1924 Anayasaları dönemin siyasi koşulları ve tarihsel anlatısı içerisinde şekil, içerik, nitelik ve nicelik yönünden karşılaştırılacaktır. Aynı dönemde fakat farklı coğrafyalarda ve kültürlerde kurulan bu iki yeni devletin anayasal gelişim süreçlerindeki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

Literatüre bakıldığında Türkiye-Polonya ilişkileri üzerine yapılan bilimsel çalışmaların her geçen gün artmakta olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan anayasa konusu da nasibini almaya başlamıştır. Polonya ve Türkiye anayasaları arasındaki

niteliksel ve niceliksel benzerlikler son zamanlarda hukukçuların ve tarihçilerin ilgisini üzerine çekmeyi başardı. Bu çalışmalar arasında, Demirci'nin "1921 Polonya Anayasası'nın 1924 Türkiye Anayasası Üzerinde Etkileri", Öz'ün "1919 Polonya Anayasası (Küçük Anayasa) ile 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Benzerlikleri", Güneş'in "100'üncü Yılında 1921 Yılı Anayasaları: Gürcistan, Polonya ve Türkiye Örneği" ve Erdoğan'ın "Demokratikleşme Sürecinde Post Egemen Anayasa Yapımına Bir Örnek: 1997 Polonya Anayasası'nın Yapım Süreci ve Bu Sürecin Sorunları" adlı çalışmalar sayılabilir. Genel olarak bakıldığında Polonya ve Türkiye üzerine inşa edilen çalışmaların 1919 ve 1921 Anayasaları ile sınırlı kaldığı görülür. İki savaş arası dönem için oluşan boşluğa bütüncül bir katkı sunabilmek amacıyla bu makalede 1919-1939 yılları arasındaki diğer anayasalar da ele alınmıştır.

Karşılaştırmalı sosyal bilim incelemeleri, XX. asırda bilimde yaşanan değişim ve dönüşümün doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Toplumsal davranışları irdeleyen sosyoloji ve bunun hangi koşullarda neden-sonuç ilişkisi içinde kronolojik açıdan inceleyen tarih disiplininin kesişiminden doğan tarihsel sosyoloji, doğruya en yakın sonuçlara ulaşmak için karşılaştırma metodunu sıklıkla kullandı. Pozitivizm rüzgârlarının sert estiği XIX. yüzyıl dünyasında sınırların esnetilmesi, keskin köşelerin yumuşatılması için disiplinler arası çalışmalara olan ihtiyaç arttı (Fildiş, 2015, s.789-794). Karşılaştırmalı tarih iki ya da daha fazla sayıda nesne arasında birbirine benzeyen ya da benzemeyen yönlerin bir incelemesini yaparak eksiklikleri ve/veya fazlalıkları ortaya çıkaran bir yöntemdir (Atik, 2014, s.273). Karşılaştırmalı tarih metodunda olgular arasındaki benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilirken en önemli şart seçilen örneklerin benzerliği ve olguların birbirinden değişik mekânlarda gerçekleşmiş olmasıdır. Böylelikle seçilen örneklerin bir analogi içerisinde benzerliklerinin ve farklılıklarının belirlenerek olguların açıklanması karşılaştırmalı metodu ihtiva eder. Nihayetinde karşılaştırmalı tarih metodu, benzer mühim tarihsel süreçlerin gelişimindeki şartları belirli parametreler üzerinden değerlendirerek, ortak ve anlamlı bir bütün ortaya konulup konulamayacağını açıklamayı amaç edinir. Bloch kullandıkları yöntemler içerisinde bu metodu daha az kullanmaları nedeniyle tarihçileri alışkanlıklarından sıyrılmamakla eleştirirken (Bloch, 2007, s.34-35), Toynbee tarihî hadiselerin tarih sırasına göre aktarılmasının yerine olguların sınıflandırılarak karşılaştırmalı araştırmaların daha anlaşılır neticeler vereceğini belirtir (Toynbee, 1978, s.503). Bu makale Toynbee ve Bloch'un ifade ettiği hususlara sadık kalarak Polonya ve Türkiye'nin XX. asır başlarında tecrübe ettiği anayasal gelişme süreçlerini karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Zira iki ülke ilişkilerini anlamamanın en işlevsel araçlarından biri de karşılaştırmalı tarih araştırmalarının yapılması olacaktır (Topaktaş Üstüner, 2024, s.375).

1. Tarihsel Arka Plan

1.1. Polonya'daki Anayasal Gelişim Süreci

Polonya'nın anayasaya dayalı bir devlet olarak yönetilmesi geleneği XVIII. yüzyıla dayanmaktadır. X. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar dışarda komşularıyla, içeride de hanedanlık sorunlarıyla boğuşan Lehistan için en kritik süreç Litvanya ile birlikte kurduğu birliktir. Bu birliğin bir parçası olarak kendisini bir Orta Avrupa devleti şeklinde

konumlandırılan Polonya’nın tarihsel serüveni beş farklı döneme ayrılarak incelenebilir. Cole tarafından yapılan sınıflandırmaya göre bunlar; XII-XVI. yüzyıllar arası konsolidasyon dönemi, XVII-XVIII. yüzyıllar arası siyasi ve ekonomik gerileme dönemi, 1791 Anayasası dönemi, bağımsız Polonya dönemi (1919-1939), Polonya Halk Cumhuriyeti dönemi (1945-1989) ve Komünizmin yıkılmasından günümüze, bugünün modern Polonya’sı (Cole, 1998, s.5).

Polonya tarihi üzerine yapılan araştırmalar anayasal monarşinin ilk izlerinin XIV. yüzyılda bulunabileceğini göstermektedir (Ludwikowski, 1987, s.119). III. Kazimierz döneminde kurulan ve Sejm¹ adı verilen taşra meclisleri uzun bir müddet boyunca Polonya anayasal gelişim tarihinin en mühim aşamalarından biri olarak kabul edildi (Wrobel & Kozicki, 1996, s.532). Üzerinden bir asır geçmeden kurumsal kimliğini oturtan Sejmde alınan kararlar anayasal bir karaktere büründü (Szczańska, 2012, s.1). XVI. asırda Orta Avrupa’da sözü geçen bir güç hâline gelen Polonya², toplumsal dinamikleri, dinî ve kültürel yapısı ile Avrupa’da cumhuriyet akımının öncülerinden biri oldu. Birçok Avrupa ülkesinde mutlak monarşiler mevcutken, Polonya aristokrasisi elde ettiği dokunulmazlıklar ve siyasi haklar ile Polonya’nın bir cumhuriyete dönüşeceğini sinyallerini verdi. Ancak bu cumhuriyet günümüzdeki manasıyla tüm halkı kapsayan bir egemenlik paylaşımından ziyade belirli bir toplumsal kesimi ifade etmektedir. (Arık, 2010, s.132-133).

Polonya tarihinde *Nihil Novi* (Frost, 2015, s.344) yasası olarak geçen gelişme ile Sejme sunulan tasarılar üç aşamalı bir süreçten geçtikten sonra yasalacaktı. Kral, büyük toprak sahipleri, soylular ile taşra meclislerinin denetiminden geçen ve yeni bir yapı inşa eden Polonyalılar (Szczańska, 2012, s.1), dönem Avrupa’sının siyasi ruhunun tam tersi yönünde hareket etmesinin bedelini daha sonra yaşanacak otorite kaybı ve iç karışıklıklarla ödedi (Beydilli, 2007).

Polonya anayasal gelişmeleri incelendiğinde XVI. yüzyılın ne kadar hararetli ve hareketli geçtiği kolaylıkla anlaşılır. *Artkuly Henrykowskie* (Henrik Yasaları) ve *Pacta Conventa* (Anlaşmalar) olarak tarihe geçen iki belge devletin yönetim şeklini, seçimle işbaşına gelen kralın sorumluluklarını ve yasaları bir araya getirmekteydi (Arık, 2010, s.149-150). XVIII. yüzyılda (1732-1782), Sejmde hazırlanan tüm anayasa tasarıları *Volumina Legum* (Yasaların Kitapları) başlığı adı altında sekiz cilt hâlinde yayımlandı. 1889’da 1782-1792 yıllarını kapsayan dokuzuncu cildi yayınlanırken, 1952’de 1793 tarihli “Grodno Sejm” anayasaları onuncu cilt olarak yayımlandı (Szczańska, 2012, s.1).

¹ Sejm: Polonya Parlamentosu meclisi ve ana yasama organı. Sejm ulusal meclis, Sejmiki yerel meclistir (Gorski, 1966, s.122).

² Bugün Avrupa’nın yüzölçümü açısından altıncı büyük devleti olan Polonya, Ortaçağ’da bir milyon kilometrekare genişliğiyle Avrupa’nın en geniş ülkesiydi (Bakır & Oğuz, 2021, s.13).

Şekil 1: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Polonya'daki Anayasal Gelişmeler

Yukarıda sınıflandırması yapılan Polonya tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri 1791 Anayasası'dır. Polonya'nın modern manada bir anayasal devlet statüsüne sahip olmasını sağlayan bu düzenleme Avrupa tarihinde bir ilkti. Dört asra yakın süren siyasal gelişmelerin bir sonucu olarak doğan bu yeni düzenleme kralın yetkilerini kısıtlaması ve anayasal bir hükümet için temel görevi görece kurumları inşa etmesi açısından anayasa niteliğinde görülür (Ludwikowski, 1987, s.119). Bu anayasa Krallığın 1772'de Avusturya, Prusya ve Çarlık Rusya'sı arasında bölünmesinin siyasal, ekonomik ve sosyal bozulmaların sonucu doğan reform hareketlerinin (Stone, 2010, s.10) etkisiyle 20 Ekim 1791'de kabul edildi (Sejm 2022). Anayasanın esin kaynakları arasında 1776 Amerikan ve 1789 Fransız ihtilalleri sonucunda doğan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile İnsan Hakları Bildirgesi bulunmaktaydı (Szczaşska, 2012, s.2). ABD, Fransa ve Polonya anayasaları arasında yapılan bir karşılaştırmada, Polonya Anayasası'nda yer alan kişisel hak ve özgürlüklerin muhafazasıyla ilgili maddelerin Polonya anayasal gelişmelerinin evrimsel bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Polonya'yı feodal bir toplumdaki modern devlete taşıyan 1791 anayasası (Cholewinski, 1998, s.240) incelendiğinde yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında güçler ayrılığı prensibine sahip, sosyal haklarla ilgili düzenlemeler içeren, çift meclisli parlamentoya izin veren (Jedruch, 2020, s.1-2) ve devlet dini olarak Roma Katolik inancını öne çıkaran bir yapıya sahip olduğu görülür (Cole, 1998, s.18).

Kısa süreli olmasına rağmen Polonya tarihinde derin izler ve anlamlar bırakan 1791 Anayasası, 1793 yılında Rusya ve Prusya'nın Sejmi geçersiz ilan etmesinden sonra rafa kaldırıldı ve Polonya 1795 yılında Avusturya, Rusya ve Prusya arasında paylaşıldı. Artık Polonya için "Bölünme Dönemi" olarak adlandırılan ve Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürecek yeni bir dönem başlamış oldu. 1918'de bağımsızlığını yeniden kazanan Polonya'nın, 1921 Anayasası'nda 1791 Anayasası'na bir atıfla başlaması, bu anayasanın Polonya için önemini gösterir. Günümüzde her 3 Mayıs Polonya'da millî bayram olarak kutlanmaktadır (Zubik, 2014, s.67).

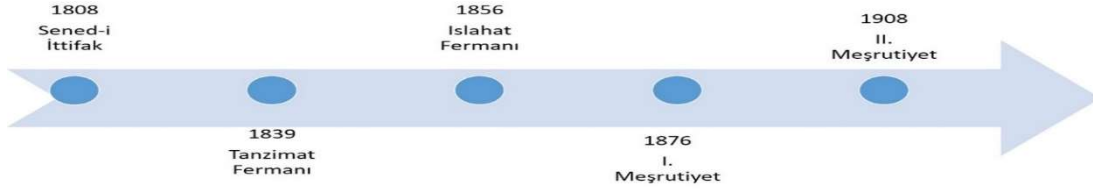
1.2. Osmanlı-Türk Anayasal Gelişim Süreci

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız Polonya anayasal gelişim süreci Polonya'ya geleceğe taşıyabileceği çok değerli birikimler ve tecrübeler kazandırdı. Polonya'nın XX. yüzyılın başına kadar yaşadığı anayasa tecrübesi Türkiye'ninkinden çok daha eski ve uzun süreli olsa da XIX. yüzyılda ivme kazanan Türk modernleşmesi kanunileşme/yasal meşruiyet temelinde yoğun bir gelişim gösterdi. Ortaylı'nın deyişiyle Osmanlı

İmparatorluğu’nun en uzun yüzyılı olan bu asırda anayasal gelişme doğrultusunda büyük reform hareketleri yaşandı (Ortaylı, 2019). 1808 yılında padişahla ayanlar arasındaki itimsizliğin belgesi ve karşılıklı hakların tanındığı bir ittifakname (Akyıldız, 1998, s.212) olan Sened-i İttifak’la başlayan padişahın yetkilerini sınırlama süreci (Pamir, 2004, s.75), 1876 yılında ilan edilecek ilk anayasa Kanun-i Esasi’de zirve noktasına ulaştı. Türkiye’nin anayasal gelişme yolculuğundaki diğer önemli duraklar ise 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı ve 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı’dır. Batı’nın karşısında askerî, siyasi ve ekonomik olarak geride kalan Osmanlı Devleti’nin yeniden toparlanma çabasında araç olarak kullanılan bu belgeler Osmanlı tebaası arasında eşitliğe, can, mal, namus güvenliğine atıfta bulunması (Karal, 2011, s.170-171) ve bunların yasalarla güvenceye alındığının vurgulanması anayasaya ve meşruti monarşiye giden süreçte atılan büyük adımlardı (Yılmaz, 2007, s32; Lewis, 2018, s.149-150).

1839-1876 yıllarını kapsayan döneme adını veren Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti’nin bürokratik yapısının yeniden organizasyonu, Osmanlılık kimliğinin inşası, merkezîyetçi politikalar, askerî alandaki reformlarla birlikte modernleşme açısından pek çok yeniliği getirirse de siyasi istikrarsızlığın önüne bir türlü geçilemedi. Sultan II. Mahmud’la başlayıp Abdülmecid, II. Abdülaziz, V. Murad ile devam eden süreç 1876 yılında II. Abdülhamid’in tahta geçmesiyle sonlandı. Bu dönemde ortaya çıkan Jön Türk hareketinin baskı ve talepleriyle başlatılan anayasa çalışmaları kapsamında Belçika, Prusya ve Polonya anayasaları incelendi (Üçok, 1961, s.220; Tanör, 2010, s.133). Mithat Paşa’nın başında bulunduğu anayasa komisyonunun hazırladığı taslak Sultan II. Abdülhamid’e sunuldu ve nihayetinde 23 Aralık 1876’da anayasa ilan edildi. Tanör’ün “Ferman Anayasa” olarak adlandırdığı (Tanör, 2010, s.133) *Kânûn-i Esâsî*’nin ilanıyla Osmanlı Devleti artık anayasal parlamenter sisteme geçmiş gibi görülse de içeriğine bakıldığında pek de öyle olmadığı anlaşılır (Erdoğan, 2003, s.15). Bu anayasal monarşi deneyimi çok uzun ömürlü olmadı ve 19 Mart 1877’de Padişah II. Abdülhamid anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak meclisi feshetti ve anayasayı askıya aldığını duyurdu. *Kânûn-i Esâsî*’nin yürürlükten kaldırılmasıyla 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanına kadar sürecek İstibdat Dönemi başlamış oluyordu (Karpas, 2010, s.99).

1877’den 1908’e kadarki dönem Osmanlı Devleti açısından oldukça sarsıntılı geçti. Milliyetçilik hareketleri imparatorluğun Balkanlardaki arazisinde Bulgarlar, Yunanlar, Arnavutlar, Sırp ve diğer etnik gruplar arasında yoğun taraftar bulurken, muhalif Jön Türkler de kurtuluşun yegâne çaresini anayasanın yeniden ilanında görüyorlardı. Bu dönemde II. Abdülhamid’e karşı toplumsal muhalefeti çatısı altında birleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti öncü rol oynadı (Turfan, 2005, s.97). Yurt içi ve dışındaki yoğun propaganda faaliyetleri meyvesini 23 Temmuz 1908’de verdi ve Meclis-i Mebusan yeniden açılırken, Kanun-i Esasi tekrar yürürlüğe kondu (Tanör, 2010, s.176). Hürriyetin ilanı sonrası yapılan ilk iş anayasa değişikliğiyle padişahın 30 yıl önce uyguladığı anayasanın meclisi feshetme yetkisinin kısıtlanması oldu (Tunaya, 1988, s.5).

Şekil 2: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türkiye'deki Anayasal Gelişmeler

1908'de yeniden yürürlüğe konulan 1876 Anayasası'ndaki en köklü değişim 29 Haziran 1909'da yapıldı (Eroğul, 2008, s.2). Kânûn-i Esâsî'nin 21 maddesi değiştirildi ve yapılan değişikliklerle ortaya 121 maddelik yeni bir metin çıktı (Yılmaz, 2007, s.47). Böylece padişahın yasama ve yürütme yetkisi alındı (kuvvetler ayrılığı), milletin temsil edileceği bir parlamento oluşturuldu ve meşrutî-anayasal bir düzene geçildi (Tanilli, 1980, s.20-19; Tanör, 2010, s.217). Kısaca monarşi sınırlandırıldı ve İkinci Meşrutiyet Dönemi anayasal gelişmeler açısından beş yenilik getirdi: *"İlk defa olarak a) hükümet programı hazırlanması ve kamuya ilanı, b) güvenoyu sistemi ve güven oylaması, c) güvensizlik oyu ile hükümetin düşmesi, d) hükümet programının meclis güvenoyuna sunulması, e) Hâkimiyet-i Milliye kavramının resmen dile getirilmesi"* (Tanör, 2010, s.187).

Türkiye'deki anayasa tartışmaları bahsedilen 1909 değişikliğiyle son bulmadı. Her iktidar değişikliği sonrası yaşanan yeni iktidarın anayasayı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirme istek ve arzusu bu dönemde de devreye girdi ve 1911 sonunda başlayan tartışmalar ve Mecliste yapılan oylamalar İttihatçıları ciddi bir meşrutiyet bunalımına sürükledi. İttihat ve Terakki Fırkasının Meclisin feshedilmesi anayasa değişikliği önerisi 124 oya karşılık 105 oyla reddedildi. II. Meşrutiyet Döneminde bir sonraki anayasa metni olan 1921 Anayasası'na kadar altı değişiklik daha yapıldı (Eroğul, 2008, s.14-15). Osmanlı Devleti için önemli yaşamsal değişikliklerin olduğu bu dönemde, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı gerçekleşti, ardından 16 Mart 1920'de İtilaf güçlerinin İstanbul'u işgaliyle ülkenin bağımsızlık mücadelesi başladı. İstanbul'un işgalinin ardından Mebusan Meclisinin özgürce çalışmadığı öne sürülerek meclisin çalışmalarına son verildi. Yaşanan bütün siyasi ve askerî çatışmalar umulan demokratik gelişmeleri de sekteye uğrattı (Güneş, 2020, s.235).

2. İki Savaş Arası Dönemi Anayasal Gelişmeleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya ve Türkiye dünya siyaset sahnesine yeniden bağımsız birer ulus devlet olarak adım attılar. Yeni bir toplumsal sözleşme yapma bu iki devletin de öncelikli ortak amaçlarındandı. Birbirine benzer şekilde ve yaklaşık olarak aynı dönemlerde hem Polonya hem de Türkiye iki anayasa hazırladı. Polonya önce 1919 ve ardından 1921 Anayasalarını onaylarken, Türkiye de 1921 ve 1924 Anayasalarıyla yeni devletlerinin temellerini attı. Aşağıda sırasıyla Polonya ve Türkiye'de

bu dönemdeki anayasaların hazırlanma süreçleri ve dönem içindeki değişiklikler sırasıyla aktarıldıktan sonra iki ülkenin anayasal gelişim süreçleri karşılaştırılacaktır.

2.1. Polonya

123 yıl boyunca Almanya, Avusturya ve Çarlık Rusya’sı arasında bölünmüş bir hâlde olan Polonya’nın talihi Birinci Dünya Savaşı sonunda döndü. Bu üç büyük, eski imparatorluk tarih sahnesine karışırken, yeni Polonya devleti doğuyordu. Bu gelişmeler yaşanırken, Polonya’da yeni bir devlet kurulması için çalışmalar anayasa taslağının hazırlanmasıyla başlatıldı. Bu dönemde Almanya’nın gözetimi altında 1917’de kurulan Polonya Krallığı Geçici Naiplik Konseyi yaptığı geniş katılımlı yoğun toplantılar sonucu Polonya Devleti Anayasa Taslağı’nı oluşturdu (Wisowaty, 2019, s.25-26; Jedruch, 2020, s.5-6). 9 bölüm, 151 maddeden oluşan 1917 tarihli taslak planda Polonya’nın bağımsızlığı, devlet başkanı ve monarşinin durumu, yasama, yürütme ve yargı organlarının görevleri, yerel yönetimlerin niteliği, kişisel hak ve özgürlükler yer almaktaydı. Bu plan aynı zamanda ileride hazırlanacak anayasaların da bir ön çalışması niteliğindedir (Jedruch, 2020, s.6-7). Polonya’nın resmî doğum belgeleri arasında Amerikan Başkanı Wilson’un 8 Ocak 1918’de yayınladığı 14 noktanın 13. maddesiyle Polonya’ya bağımsızlık verdiği hüküm de bulunmaktaydı (Armaoğlu, 2019, s.112). Buna ek olarak Rusya’nın doğu cephesinde Almanlara kaybetmesi sonucu 3 Mart 1918’de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması ile resmen Polonya’daki Rus işgali sona ermişti (Akşin, 2014, s.96).

11 Kasım 1918’de Polonya resmen bağımsızlığını ilan etmişti. O zamandan 1919’da Küçük Anayasa ilan edilene kadar geçen süreç Polonya siyasi tarihi için oldukça zorlu ve çalkantılıydı (Gorove, 1954, s.261). Yüzyılı aşkın süredir bölünmüş olan bir ülkenin yeniden bir araya getirilmesi kâğıt üzerinde yer alan anayasa maddeleriyle pek mümkün görünmüyordu. Ülkenin içinde bulunduğu buhranlı dönemde en kritik hamle Polonya tarihine damgasını vuran Joseph Pilsudski’den geldi. Pilsudski kısa sürede Polonya millî ordusunu oluşturarak kâğıt üstünde kurulan bu yeni devletin dış güçlere karşı güvenliğini sağlama başarısını gösterdi. Bu askerî başarısı onu başkomutanlığa ve devlet başkanlığı makamına taşıırken, anayasa tartışmaları sırasında başkana verilecek yetkilerin de olabildiğince sınırlanmasına neden oldu (Lukowski & Zawadzki, 2006, s.223-224).

Sejm, anayasanın bir taslağını hazırlamaya başladı. 20 Şubat 1919 tarihli kararla Joseph Pilsudski’ye verilen yetkileri tanımlayan bir belge yayınladı (Prokop, 2018, s.58). Hazırlanan 1919 Anayasası’na göre, devlet başkanı ve bakanlar Sejm’e karşı sorumluydu (Kaczmarczyk-Klak, 2018, s.67). Buna göre egemenlik ve yasama yetkisinin sahibi olan Sejm, devlet başkanlığı ve hükümet makamını kendi kararlarını uygulayan bir mekanizmaya indirgemişti (Jedruch, 2020, s.12). Sejmin egemenlik gücü olarak tanımlanması sayesinde bu meclis parlamentonun üstünlüğü için gereken pozisyona sahipti. Güçler ayrılığı reddediliyor, devlet başkanı Sejm’e bağlı kılınıyor ve başkan, Sejm tarafından kabul edilen kararların “en yüksek uygulayıcısı” olarak kabul ediliyordu (Prokop, 2018, s.58). Başkomandana karşı etkin bir parlamenter sistem inşa etme kaygısı devlet başkanının konumunu parlamentonun gerisinde bıraktı.

İki yıl yürürlükte kalan 1919 Küçük Anayasası 1921 yılında yenisiyle değiştirildi. 1921 yılı Polonya anayasal tarihi açısından mühim olmakla beraber aynı zamanda askerî ve siyasi olarak da önemli dönüm noktalarından biriydi. 1919-1921 yılları arası devam eden Polonya-Sovyet savaşı içinde git-geller çok olmakla birlikte Polonyalılar için büyük bir zaferle sonuçlandı. Savaşın en yoğun döneminde ülkenin kontrolünü eline alan Polonya Devlet Savunma Konseyi ve başındaki Pilsudski tarihlere Vistül Mucizesi olarak geçen muharebe ile Sovyetlere karşı nihai zaferi kazandı (Merriman, 2018, s.1023). Sınır anlaşmazlıklarıyla başlayan Polonya-Sovyet çatışması İkinci Dünya Savaşına kadarki sürede Avrupa'daki en mühim savaş olmuştur. İdeolojik olarak iki farklı kampın, bir tarafta özel mülkiyete, sosyal sınıflara, burjuva egemenliğine karşı ateist, sosyalist bir dünya görüşü olan Sovyetlerle, diğer tarafta ise Kiliseyi temsil edenlerin başında olduğu parlamenter demokrasiyle yönetilen, sınıfsal çıkarları gözetilen, özel mülkiyet ve vatanseverlik gibi katmanlara sahip bir toplum yapısıyla Polonya'nın karşı karşıya gelmesiydi (Lipian, 2012). Bu ideolojik mücadele Sovyetler açısından rejimin güç kullanarak Avrupa içlerine yayılması ve Almanya'daki uzantılarıyla birleşmesi manasına gelirken, Polonyalılar için yeniden kurdukları parlamenter demokrasinin dış güçlere rağmen yaşatılmasıydı (Davies, 2011, s.980). Devletin kuruluş aşamasında savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin, sonraki dönemi siyasal açıdan dizayn etmek için araç olarak kullanıldığının bir örneğini Sovyetlere karşı kazanılan savaş ve akabinde yapılan Riga Antlaşması sonrası ilan edilen yeni anayasayla Polonya'da görmekteyiz.

Kuruluş dönemi sancıları yaşayan Polonya demokrasisi, 1919 Küçük Anayasası'nın yerine Sovyetlere karşı kazanılan zafer sonrası çıkış yolunu yeni bir anayasada buldu. Küçük Anayasa'nın hazırlık döneminde yapılan seçimler ülkenin her yanında aynı şartlarda ve zamanda gerçekleşmemiştir. Bu da temsilde ciddi sorunlar ve meşruiyet yönünden sakıncaları doğurmaktaydı. Henüz doğuda çatışmaların ve anlaşmazlıkların hem Almanlar hem de Ruslarla devam etmesi bundaki temel etkendi. 26 Ocak 1919 seçimleri ülkenin bağımsız ve güvenli bölgelerinde yapılabilirken, Poznan, Pomeranya, Yukarı Silezya ve Doğu Galiciya'da seçim yapılamamıştır. Şubat 1919'da Sejm açıldığında temsilci sayısı 340 iken (Watt, 1982, s.86), 1922'de Orta Litvanya temsilcilerinin de meclise gelmesiyle sayı 432'ye yükselmiştir (Jedruch, 2020, s.11).

17 Mart 1921'de ilan edilen yeni Polonya anayasası yine Fransız modelini ilham almıştır. Üçüncü Cumhuriyet değerlerinin yanı sıra ülkedeki köylü ve sosyalist kesimleri de dahil etmek adına sosyal haklara yönelik birtakım yeni kuralların eklendiği görülür (Davies, 2005, s.298). Ancak bu karma yaklaşımın en büyük dezavantajı parlamentoda istikrarlı bir çoğunluk olmaksızın işleyişinin zor olmasıydı (Zubik, 2014, s.67). 1791 Anayasası'na atıfla başlayan 1921 Anayasası Polonya'nın bir cumhuriyet olduğunu bütün dünyaya ilan etmişti.³ Yeni anayasa güçler ayrılığı ilkesi temelinde yapıldı. Yasama Sejm ve senato, yürütme Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı kabine, yargı da bağımsız mahkemeler kontrolünde olacaktı. Bir önceki anayasadan ayrılan en temel fark egemenliğin Sejmde değil millete ait olduğunun vurgulanması oldu (Sejm 2021). Yeni anayasanın sağladığı anlayışla millî egemenliğe dayalı, güçler ayrılığına inanan, medeni hakları teminat altına alan liberal bir demokrasi örneği Doğu Avrupa için önemli bir

³ Bu yeni dönem Polonya'da "İkinci Cumhuriyet" dönemi olarak adlandırılır. Burada XVI. yüzyıldaki cumhuriyet denemelerine gönderme yapılmak istenir.

yenilikti. Buna ek olarak 1921 Anayasası ile monarşiyi reddedilerek katılımcı bir demokrasinin zemini oluşturuldu (Cole, 1998, s.21). Bu anayasa iddialı bir biçimde medeni haklar, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, toplumun bütün etnik ve dinî unsurlarına sağlamış olduğu dinî ve kültürel haklar ile liberal demokrasinin İki Savaş Arası Dönem’deki örneklerinden biri olarak ortaya çıktı (Stachura, 2004, s.63). Bir önceki anayasada olduğu gibi başkan ile Sejm arasındaki dengenin parlamento lehine olması dönem boyunca etkisini gösterdi ve sonraki yıllarda yaşanacak siyasi gerilimlerin temelleri atılmış oldu (Zamoyski, 1987, s.340). Anayasa ilanından önce Roman Dmowski ile Pilsudski arasında zaten var olan yetki çatışması Ulusal Demokratlar Grubu Pilsudski’yi durdurmak/engellemek amacıyla güçlü yasama ilkesinde ısrarcı olmasını sağladı (Prazmowska, 2010, s.108). Pilsudski’nin sahip olacağı yetkilere, onun karizmatik liderliğinin de eklenmesiyle otoriter bir rejimin oluşmasından çekinen grupların hepsi anayasayı başkanın yetkilerini kısıtlama noktasında buluşmuş oldu (Davies, 2001, s.105). Buna ilaveten ülkenin içinden geçtiği ekonomik bunalım siyasi bunalımı daha da körükleyerek partiler arası anlaşmazlıkları çözülemez bir hâle soktu. 1921-1926 yılları arası kurulan hükümetler istikrarsızlığı durduramadı. Burada temel sorun kişiler ekseninde belirlenen anayasal ilkelerin kuruluş aşamasında güçlü bir liderliğe ihtiyacı olan Polonya’ya istediğini vermekten uzak olmasıydı. 126 maddelik 1921 Anayasası, geçmişe yaptığı atıflar, rejimin adını net olarak koyması, parlamenter demokrasiyi yaşatması, eğitim, yargı ve sosyal sorunlara sunduğu çözümlerle Polonya tarihinde öncü olmasına rağmen yukarıda sıralanan sebeplerden 1926 yılında değişime uğrayarak 1935 yılında yerini yeni bir anayasaya bıraktı.

Şekil 3: İki Savaş Arası Dönem’de Polonya’daki Anayasal Gelişmeler

1926 Mayıs’ı Polonya tarihinin en uzun baharı olarak nitelenebilecek derecede yoğun bir siyasi gündemle geçti. Anayasal yetkilerin sınırlılığı, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, yolsuzluklar, adalet mekanizmasındaki aksaklıklar, siyasal kutuplaşma, parlamentonun düzgün çalışmaması ve hâlihazırda devam eden dış tehditler Pilsudski’nin yönetimi ele almak için harekete geçmesi için yeterli sebeplerdi (Wrobel & Kozicki, 1996, s.439). Mayıs ayında yaşanan hükümet bunalımını kendisine çıkış yolu olarak gören Mareşal Pilsudski, ordu içerisinde desteğini alabileceğine inandığı askerlere ve bir halk kahramanı olarak toplumun çeşitli kesimlerinden alacağı desteğe güvenerek 10 Mayıs 1926’da kalkışmasını başlattı. 4 gün süren çatışmalar, müzakereler, grevler ve kargaşadan sonra 169’u sivil 400 kişinin hayatını kaybettiği bir sürecin sonunda Pilsudski amacına ulaştı. Darbe ülkenin geniş kesimlerinden destek görse de Poznan gibi bölgelerde protestolar günlerce sürdü. Pilsudski’nin diktatör olmayacağına inanan sol gruplar, Polonyalı sanayiciler ve Yahudiler gelinen durumdan duydukları memnuniyeti

dile getirdiler (Lukowsk, & Zawadki, 2006, s.240). Artık Polonya'da 1926'dan 1935 yılına kadar sürecek "Sanacja Dönemi" (Zamoyski, 2010, s.343) olarak adlandırılan dönem başlamış oldu. Darbeye ve sonrasında yapılacak değişikliklere meşruiyet kazandırmak için yapılacak işlerin başında anayasa değişikliği gelmekteydi.

Nihayet Pilsudski'nin beklediği anayasa değişikliği 2 Ağustos 1926'da geręekleřti. Darbeden bu zamana kadar geçen sürede Mareşal, cumhurbaşkanlığı pozisyonunu kendisiyle iyi geğinecek birine, eski bir sosyalist ve kimyager olan Ignacy Mosicki'ye bırakırken, kendisi Askerî Bakanlık görevini üstlendi. Arka planda gibi görünmesine rağmen sistem içerisindeki bütün kilit rolleri yöneten Pilsudski beklediği gibi radikal değişiklikler yapmaktan kağındı. Anayasadaki değişiklikle Cumhurbaşkanına parlamentoyu ve senatoyu feshetme, kanun hükmünde kararname çıkarma, parlamentoda anlaşmazlık olması hâlinde bütçeyi onaylama yetkileri verildi (Cole, 1998, s.24; Cholewinski, 1998, s.242). Ancak bu düzenlemelerin Polonya'nın sorunlarını çözmekten ziyade daha da derinleştirdiği zamanla anlaşılacaktı. Sanacja Rejimi olarak da adlandırılan bu dönemde tipik bir asker yaklaşımıyla sorunların siyasi partilerden, yolsuzluğa bulaşmış politikacılar ve yozlaşmış yönetimden kaynaklandığı inancı, bunlar olmadan ülkenin daha iyi yönetilebileceği varsayımına dayanmaktaydı. Rejim kısa süre sonra bu doğrultuda adımlar atarak muhalefet partilerini sindirmeye, kendi destekçisi olduğu siyasi hareketlerin seçimleri kazanması için serbest seçimlere hile karıştırmaya, sendikaları baskılamaya ve siyasi tutuklamalara yöneldi. Bunların da sorunları çözememesi üzerine 1928 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanının yetkilerini arttıracak daha güçlü yürütme yetkileri için yeni bir anayasa yapılması dillendirilmeye başlandı (Cole, 1988, s.242-244; Davies, 2001, s.109).

Böylelikle 1935'teki anayasa değişikliğine giden yolun yapı taşları döşenirken, Polonya'yı içerde ve dışarda büyük tehlikeler bekliyordu. 1928'deki çağrının akabinde Amerika'da patlak veren 1929 Ekonomik Buhranı Polonya ekonomisini alt üst etti. İşsizlik oranları yükseldi, tarımsal üretim ve ihracatın azalması siyaseten kutuplaşmış olan toplumdaki gerilimi arttıran faktörler olarak belirdi. Bu durum doğal olarak rejimin daha da sertleşmesine neden oldu. İçerde muhaliflere operasyonlar düzenlenerek birçoğu hapse atıldı (Davies, 2001, s.109; Zamoywski, 2010, s.343). Dışarda ise Stalin liderliğindeki Sovyetler Birliği baskısına 1933'ten sonra Nazi tehdidinin eklenmesi, Pilsudski'nin içeride gücünü daha da artırmasına yardımcı oldu. Otoriter eğilimleri olan her liderde olduğu gibi Pilsudski de 1926 değişikliklerinin kendisine verdiği yeni yetkilerle yetinmedi. Evrensel yasama normlarından uzaklaşıldıkça kişisel yönetim biçimlerinin ortaya çıktığı bir kez daha Pilsudski'nin çizdiği yolla görüldü. Cumhurbaşkanının tek yetkili ve ülkedeki bütün kurumların sadece ve sadece ona çalışacağı bir sistem tasarlayan Pilsudski, 1935 anayasasının temellerini bu şekilde hazırladı. 23 Nisan 1935'te yapılan yeni anayasa ile devletin bütün yetki ve otoritesi cumhurbaşkanının şahsında toplandı. Güçler ayrılığı ilkesi zedelenecek kabine, Sejm, Senato, askeriye, yargı ve bütün denetleme mekanizmaları Cumhurbaşkanına bağlandı. Cumhurbaşkanının yasama organlarından aşındırdığı yetkiler sonucu Sejm ve Senato etkisiz hâle getirilirken, bununla doğru orantılı olarak milletvekili sayısı da yarıya indirildi (Zubik, 2014, s.67). Dönemin ruhunun bir sembolü olan 1935 Anayasası kişisel haklar ve ödevler konusunda önceki anayasaları takip etmesine rağmen uygulamanın bu doğrultuda olduğunu

söylemek epey güçlü (Cholewinski, 1998, s.242). Güdümlü bir demokrasi inşa eden Pilsudski kendi kurduğu bu düzenin işe yarayıp yaramayacağını göremeden anayasa ilanından çok kısa bir süre sonra 12 Mayıs 1935’te öldü (Stachura, 2004, s.67). Otoriter, popülist ve karizmatik bir lidere uygun olarak hazırlanan yeni anayasa (Cole, 1998, s.585) Polonya’nın sorunlarına çözüm olamadı ve Polonya 1939’da bağımsızlığını yeniden kaybetti. Pilsudski’nin ölümü sonrası Polonya siyasetinde karmaşa bitmek bilmedi ve onun seleflerinin 1935-1939 yılları arasındaki iktidar mücadelesi Polonya tarihinde “Albaylar Rejimi” olarak adlandırıldı (Prazmowska, 2004, s.14). Liberal demokratik ilkelerin terk edilmesi, parlamenter demokrasinin etkisiz hâle getirilmesi, tek adam rejiminin kurulması kendisinden sonra gelen yöneticilerin otoriter eğilimleri sürdürmesi “diktatörsüz bir diktatörlük” olarak adlandırılan bu yeni dönemin doğmasına neden oldu (Zamoyski, 2010, s.343). 1935 Anayasası dönemi aynı zamanda Sanacja devrinin de sonu olurken, karşı cephede ulusal demokrasi anlamına gelen Endecja hareketi güç kazandı. Polonya’nın iç siyasi karmaşasında ortaya çıkan yeni bir grup olan Polonya merkez partilerini ifade eden Morges cephesi ise Endecja hareketini de gerisinde bırakarak İkinci Dünya Savaşı yıllarında sürgündeki temsilcisi oldu (Wrobel & Kozicki, 1996, s.151).

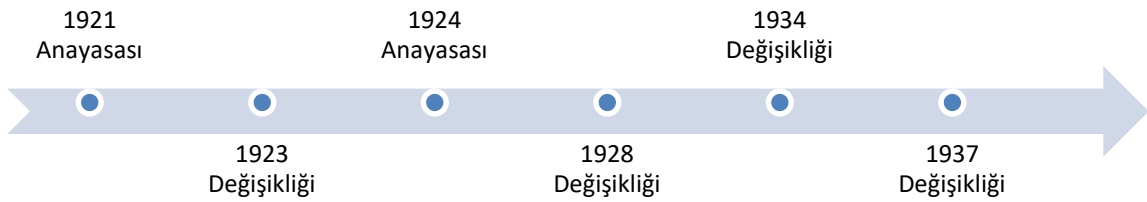
2.2. Türkiye

Bu kısımda 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1923 değişiklikleri, 1924 Anayasası ve 1924 Anayasası’nda yapılan değişiklikler ana hatlarıyla aktarıldıktan sonra her iki ülkenin İki Savaş Arası Dönem’deki anayasal gelişmeleri karşılaştırmalı bir analize tabi tutulacaktır.

Türkiye’nin iç karışıklıklar ve işgallerle karşı karşıya olduğu bir dönemde doğan 1921 Anayasası olağanüstü yetkilere haiz bir meclis tarafından hazırlanmıştı. Bu süre zarfında yaşanan 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgali, 19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkıp Millî Mücadele’yi örgütlemesi, Havza ve Amasya’dan gönderilen genelgeler, ulusal egemenliğin vurgulandığı yerel ve ulusal kongreler düzenlenmiş, İstanbul’daki Meclis’in 28 Ocak 1920’de Misak-ı Milli’yi ilan etmesi ve 16 Mart 1920’de İstanbul’un resmen işgali sonrası Ankara’da yeni bir Meclis açılmıştı. 23 Nisan 1920’de açılan Büyük Millet Meclisi kurucu meclis niteliğinde çalışmalar yürüterek kayıtsız şartsız halk egemenliğine dayalı bir yönetim tesis etti. 24 Nisan 1920’de Mustafa Kemal Paşa tarafından hükümet şeklinin temel ilkelerini sıralayan önergede; hükümet kurulmasının zorunlu olduğu, yasama ve yürütme yetkilerinin Meclis’te olduğu, Meclis üzerinde hiçbir gücün olmadığı, padişah vekili ve hükümet başkanı tanınmanın uygun olmadığı belirtilmesi ve anayasal düzeni kurmak amacıyla çıkarılan kanunlar yeni rejimin sınırlarını belirliyordu (Özbudun, 1992, s.12-15). Tanör’e göre bunlar BMM’nin kurucu iktidar olduğu ve mevcut durumun geçici anayasa olarak kabul edileceğinin kanıtlarıydı (Tanör, 2010, s.135). Goloğlu bu yeni dönemi III. Meşrutiyet olarak tanımlarken (Goloğlu, 2010, s.212), Turan ise artık saltanat makamından bahsedilmemesi nedeniyle bunun adı konulmamış bir cumhuriyet olduğunu belirtir (Turan, 1992, s.141). Mustafa Kemal de Nutuk’ta bu hükümet şeklinin ulusal egemenlik temeline dayanan bir halk hükümeti yani cumhuriyet olduğunu ifade eder (Nutuk, 2017, s.299).

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, askerî açıdan I. İnönü zaferi ve erkes Ethem'in saf dışı bırakılmasının akabinde, yasama yönünden de Mecliste ve komisyonlarda beş ay süren hararetli tartışmalar sonucunda 20 Ocak 1921'de kabul edildi. 23 madde ve bir ayırık maddeden oluşan, ereve anayasa niteliğindeki bu anayasa, geçmiş anayasa tecrübelerinin, geçiş döneminin ve içinde bulunulan olağüstü koşulların bir ürünüydü (Tanör, 2010, s.253). Klasik anayasa tekniklerinden farklı bir metotla sunulan bu anayasanın adı, devlet başkanının yetki ve sorumluluklarından bahsetmemesi, amme haklarına değinmemesi ve sonraki anayasalarda yer alan mebusların yemini, yasama dokunulmazlığı, af yetkisi, temel hak ve özgürlüklerin olmaması dönemin olağüstü Őartlarının bir neticesiydi (Tunaya, 1975, s.333).

1921 Anayasası kuvvetler birliği ilkesine dayalı, meclis hükümeti sistemini benimser (Tunaya, 1975, s.333). Meclisin içinde bulunulan olağüstü koşullar karşısında daha hızlı karar almasını sağlamak için böyle bir yöntem belirlenmiştir (Çelebi, 2022, s.82). Bu anayasa ile başta kurucu meclis olan ve yasama yetkisini uhdesinde toplayan BMM yürütme gücünü de eline alarak meclis hükümeti sistemine geçmişti. Meclis Başkanına aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti Başkanı unvanını veren sistem, daha sonra esnetilerek icra vekilleri kendi aralarından birini başkan olarak seçmesine olanak sağladı (Güneş, 2020, s.245). Anayasa görüşmeleri esnasında mesleki temsil ve seçimlerin tek dereceli yapılması önerileri encümen tarafından reddedildi. 1921 Anayasası'nın bugün de en çok gündeme gelen özelliklerinden biri ademimerkeziyetçi yerel yönetim anlayışını benimsemesidir. Halkçılık ve millî egemenlik fikirleriyle biçimlenen bu yaklaşımla (Kandeğer, 2021, s.23) vilayetler tüzel ve yerel işlerde özerk olacak, BMM kararları dahilinde sağlık, eğitim, ekonomi gibi hususlar vilayetlerin yetkisinde olacaktır. Valiler BMM tarafından atanacak, kazalar ise BMM tarafından atanan kaymakamca yönetilecekti (Özbudun, 2010, s.43-44). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk anayasa tarihine yumuşak anayasa olarak geçmiştir. Anayasa değişikliği konusunda usul, kabul yeter sayısı, maddelerin tek tek görüşülmesi, kabul için özel bir yeter sayı belirlenmemesi bu anayasayı yumuşak anayasa olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Yamaç, 2020, s.211). 1921 Anayasası'nda en köklü değişim 29 Ekim 1923 tarihinde yapıldı. Bu değişikliklerle, hükümet Şekli, devletin dini ve resmî dili maddeleri, cumhurbaşkanının görev süresi ve görev tanımı ile Başvekilin seçimi ve kabineye ilişkin maddeler eklendi (Gözler, 1999, s.71). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu içinde bulunulan Őartların olağüstülüğü, iç savaş ve işgallerle mücadele edilmesi, kurucu nitelikte olduğundan çok detaylı hazırlanmaması ve rejim değişikliği yönünde yapılan köklü değişimler nedeniyle üç yıl yürürlükte kaldı ve 1924 yılında yerini yeni anayasaya bıraktı.

Şekil 4: İki Savaş Arası Dönem Türkiye'deki Anayasal Gelişmeler

Millî Mücadele Dönemi’nin sona ermesi, saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, Lozan Antlaşması’nın imzalanması ve hilafetin kaldırılmasından sonra siyasal reformlarda sıra yeni bir anayasa yapılmasına gelmişti. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Kanun-i Esasi’nin bir aradalığıyla doğan ikircikli yapının ortadan kaldırılması ve daha kapsamlı bir anayasaya duyulan ihtiyaç 1924 Anayasası’nın yapımı yolundaki taşları döşedi. Aydemir’e göre yapılacak inkıpların ruhuna uygun dinamik yeni bir anayasa gerekliydi (Aydemir, 1966, s.321). Bu anayasa aynı zamanda ülkede birlik beraberliği sağlayacak ve çağdaşlaşma yolunu açacak bir nitelikte olmalıydı (Kayıran & Metintaş, 2017, s.35). Aksi takdirde önceki anayasaların akıbetlerinden farklı olamayacağından endişe ediliyordu.

Mecliste 9 Mart 1924’te yeni anayasa yapılması için başlayan görüşmeler 20 Nisan’da sonuçlandı. Komisyonunda anayasa taslağı tartışmaları yapılırken bu anayasanın esin kaynakları arasında 1921 Polonya Anayasası ve yine Polonya’nın da esinlendiği Fransa’nın Üçüncü Cumhuriyet Anayasası bulunmaktaydı. Mecliste üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi ilke kararı alınan yeni Türk devletinin anayasası 23 Nisan 1924’te yayınlandı. Milliyetçilik, cumhuriyetçilik ve kuvvetler birliği ilkelerine dayanan yeni anayasası 1961 yılına kadar yürürlükte kaldı. Bu 37 yıllık dönemde anayasa yedi kez değiştirildi. Bunlar sırasıyla; laiklik prensibi doğrultusunda anayasadan devletin dinine ilişkin hükümlerin kaldırılması (1928), altı ok olarak bilinen ilkelerin anayasaya eklenmesi (1937), kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi (1934), toprak reformu için eklenen maddeler (1937), inanç haklarının korunması için konulan “*Hiç kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi görüşünden dolayı kınanamaz*” hükmü ve bütçeyle ilgili (1931 ve 1937) düzenlemelerdir.

1924 Anayasası’nın temel özelliklerine bakıldığında hükümet sistemi açısından 1921 Anayasası’nda yer alan meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistem arasında karma bir düzen kurulduğu görülür. Yasama ve yürütme TBMM elinde olmakla birlikte Meclis bunu Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu aracılığıyla kullanabilmektedir. Bu şekliyle kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı prensibiyle ilerde çıkması muhtemel sorunların üstesinden gelinebileceği düşünülmüştür. Parlamenter sistemi güçlendiren bir diğer yaklaşım ise hükümetin kollektif sorumluluğu ve cumhurbaşkanının siyasi olarak tarafsızlığı ilkeleridir (Soysal & Sağlam, 1995, s.26). Cumhurbaşkanı-Parlamento ilişkilerine bakıldığında cumhurbaşkanına sınırlı bir veto yetkisi verildiği görülür. Cumhurbaşkanının meclisteki oturumlara özel günler ve olağanüstü durumlar haricinde katılmaması prensibi kabul edilmişti. 1924 Anayasası’nın önceki anayasadan ayıran en önemli farklardan biri temel hak ve hürriyetlerin yer almasıdır. Kişi dokunulmazlığı, can, mal, ırz ve mesken güvenliği, seyahat, toplantı, konuşma, cemiyet kurma özgürlüğü, angarya, müsadere yasağı, dinî ve kültürel haklar, haberleşme araçlarının gizliliği ve kanuni yargı bu bölümde yer alan anayasa maddeleridir (Anayurt, 2003, s.5). Dönem Türkiye’sinin sosyal ve ekonomik durumu göz önüne alınırsa temel hak ve hürriyetler kısmında grev, sendika, sağlık, dinlenme hakkı gibi sosyal haklara neden yer verilmediği anlaşılabilir. Tanınan haklar liberal bir yaklaşım olduğunu kâğıt üstünde gösterse de dönem içinde uygulanan Vatan İhanet Kanunu, Takrir-i Sûkun Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri uygulamalarının bu hakları kısıtlayıcı tedbirler getirdiği görülür (Küçük, 2016, s.12-13). Türk anayasal gelişme süreçlerindeki devamlılığın bir örneğini 1924

Anayasası'nda yurttaşlık bahsinde görmek mümkündür. Tanzimat ve Islahat Fermanları ve Kanun-i Esasi'de Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki herkesin Osmanlı vatandaşı sayılmasının bir benzeri 1924 Anayasası'nda sürdürülerek "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" denilmiştir (Vural-Dinkol, 2015, s.20). Yargı ile ilgili tasarrufların Türk milleti namına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılması kesin bir şekilde ifade edilirken, 53. ve 60. maddeler arasında yargıç güvencesi ve mahkemelerin bağımsızlığıyla ilgili hükümler yer alır. Burada eksiklik olarak diğer hususlarda olduğu gibi yasaların anayasaya uygunluğu noktasında yargısal denetim mekanizması yoksunluğu göze çarpmaktadır.

Özetle, 1924 Anayasası Türk anayasal gelişme süreçlerinin imbiğinden süzülerek, dönemin siyasi, ekonomik, kültürel ve hukuki şartlarına göre tasarlanmış modern zamanlara kadar Türkiye'nin en uzun süre yürürlükte kalan anayasası olmuştur.

3. 1919-1939 Yılları Arası Türkiye ve Polonya'nın Anayasal Gelişmelerinin Karşılaştırılması

Polonya ve Türkiye'nin anayasal gelişim tarihi incelendiğinde birbirleriyle pek çok noktada şaşırtıcı derecede keşiştiklerini ilk bakışta görmek mümkündür. İki lke de tarihî birikimlerinin devamı ve ağdaşlaşma çizgilerinin srekliliğı etrafında anayasal bir düzenin hâkim olması noktasında benzer birtakım süreçlerden geçtiler. Bu sürecin analizi ve karşılaştırması yapıldığında XX. yüzyıl başlarında bağımsızlığını yeni kazanmış, işgallerle ve i çatışmalarla yüz yüze kalmış, monarşi geleneklerinin izlerini taşımakla birlikte siyasi modernleşmeye olan yatkınlıklarıyla gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı anayasal sorunların benzerliğıyle karşi karşıya kalırız. Aşağıda sırasıyla iki ülkenin tarihsel tecrübeleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar vurgulanarak İki Savaş Arası Dönem'in ruhunu anlamaya çalışacağız.

İki ülkenin anayasal geleneklerine baktığımızda Polonya ve Türkiye'nin anayasal tarihî süreçleri arasında zamansal açıdan ilk ciddi fark görülür. Polonya'nın anayasal geleneğı Türkiye'ninkinden çok daha eskiye uzanmaktadır. XIV. yüzyılda kralın gücünün sınırlandırılmasına yönelik alışmalar, XVI. yüzyılda ıkarılan *Nihil Nova* ve kurulan Soylu Cumhuriyeti göze çarpan ilk kronolojik farklardır. Akabinde XVI. asrın son çeyreğinde ortaya çıkan *Artkuly Henrykowskie (Henrik Yasaları)* ve *Pacta Conventa (Anlaşmalar)* tam bir anayasa olmasa da Polonya'da anayasa hukukunun temellerini oluşturuyordu. Bunun Türkiye için erken bir versiyonu olarak 1808 tarihli *Sened-i İttifak* gösterilebilir. Bilindiğı üzere ayanlarla monarşi arasında yapılan anlaşma padişahın yetkilerini bir sreliğıne de olsa kısıtlamaya yönelik bir girişimdi. Dolayısıyla Polonya ve Türkiye'nin imparatorun/padişahın/kralın yetkisinin sınırlandırılmasına ilişkin kısıtlama ve bunu yazılı teminat alma girişimleri arasında tarihî, toplumsal ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan nedenlerle iki asırdan fazla bir zaman bulunmaktadır. Yukarıda Polonya tarihinde zikredilen gelişmeler dikkate alınmayıp, yalnızca 1791 Anayasası'nı dahi değerlendirsek iki ülke arasında anayasal başlangıç olarak 85 yıllık bir zaman dilimi vardır. Ancak dünyadaki anayasal gelişim tarihine bakıldığında 1791 Anayasası'nın Avrupa'daki en eski anayasa olduğu düşünüldüğünde sürecin Türkiye'ye ulaşmasının biraz zaman almakla birlikte kaçınılmazlığını da gözler önüne serer. Türkler açısından bakıldığında bu

anayasanın ilanından kısa bir süre sonra Polonya’nın istiklalini kaybetmesi aradaki farkın kapanması açısından bir araç olmuştur. Polonya’nın Almanya, Avusturya ve Rusya arasında paylaşıldığı dönem Türk anayasal gelişme tarihinin en uzun yüzyılı oldu.

XX. yüzyılda iki ülkenin anayasal gelişim süreçlerine bakıldığında zamanın ruhuna uygun bir şekilde tarihsel bir paralellik görülür. Birinci Dünya Savaşı sonrası yeniden bağımsızlığını kazanan Polonya ve yeni bir rejimle tekrar tarih sahnesine çıkan Türkiye, birkaç yıl arayla yeni anayasalar yaparak anayasal düzene olan bağlılık ve inançlarını yinelediler. İki Savaş Arası Dönem’de Polonya’da 1919 Küçük Anayasası, 1921 Mart Anayasası, 1926 Anayasa Değişiklikleri ve 1935 Anayasası vardır. Türkiye’de ise 1921 Anayasası, 1923 Değişiklikleri, 1924 Anayasası ve bu anayasanın 1928-1934-1937 yıllarında uğradığı değişiklikler söz konusudur. Türkiye’nin 1921 ve 1924 Anayasalarına Polonya için referans olarak alınabilecek anayasalar 1919 ve 1921 Anayasalarıdır.

	POLONYA	TÜRKİYE
	1919 ANAYASASI (Küçük Anayasa)	1921 ANAYASASI
Olağanüstü Şartlar Hazırlanması	✓	✓
Etkin Parlamento	✓	✓
Yasama-Yürütme İlişkisi	Güçlü Yasama	Güçlü Yürütme
Hükümet Şekli	Parlamentar Kabine	Meclis Hükümeti Sistemi
Egemenlik	Sejme Ait	Millete ait olup Meclis eliyle kullanılır.

Tablo 1: 1919 Polonya ve 1921 Türkiye Anayasalarının Karşılaştırması

Polonya’nın Küçük Anayasası ile Teşkilatı Esasiye Kanunu karşılaştırıldığında birincisinin parlamenter sistem getirmesine karşılık diğeri kuvvetler birliği ilkesinden hareketle meclis hükümeti sistemi getirmiştir. Teoride böyle olmakla beraber uygulamada Polonya’daki sistem de Türkiye’deki meclis hükümeti sistemi gibidir. Devlet başkanının Sejme karşı sorumluluğu, başbakan ve bakanların meclis tarafından atanması, yürütme organının yasamayı feshetme yetkisinin olmaması ve devlet başkanının kanunları veto etme yetkisi olmaması gibi parlamenter sistemin olmazsa olmaz koşullarının Polonya’da oluşmadığı görülür (Öz, 2022, s.320-321). İki anayasa da olağanüstü koşullarda, kendilerinden sonra yapılacak anayasalara ilham olacak şekilde hazırlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde işgaller, iç çatışmalar ve bağımsızlık kaygısından doğan bu olağanüstü koşullar Polonya’da Sejme, Türkiye’de ise Büyük Millet Meclisine atfedilen önemi arttırmıştır. 1919 Polonya Anayasası meclisi egemenliği ulus adına uygulayan organ olarak konumlandırarak egemenlik hakkını Sejme verir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ise egemenlik hakkını kayıtsız şartsız millete ithaf

eder. Bu noktada ifade edilmesi gereken hususlardan biri de Küçük Anayasa ilan edildiğinde Polonya yabancı güçlerden arınmış bağımsız bir devlet konumundayken, Türkiye ise Teşkilatı Esasiye Kanunu’nu ilan ettiğinde henüz Millî Mücadele sürecinin orta yerindeydi. Bu durumun mecliste oluşturduğu baskı ve endişeye rağmen bağımsızlık ve ulusal egemenlikten taviz verilmeyeceğinin vurgulanması kayda değer bir gelişmedir. Benzerlik olarak değerlendirilebilecek konulardan biri de Küçük Anayasa ile Teşkilatı Esasiye Kanunu birinin Sovyetler Birliği’ne karşı elde ettiği, diğ erinin de başta Yunanistan olmak üzere İtilaf Devletleri’ne karşı kazandığı askerî zaferlerle taçlanmalarıdır. Bu durumun kanun koyucuların elini politik açıdan güçlendirdiği açıktır.

1921 Polonya ve 1921 Türkiye Anayasalarına bakıldığında birincisinde giriş bölümünde tarihî ve dinî vurgular yoğun yapılmakla beraber, ikincisinde giriş bölümü yoktur. 1921 Polonya Anayasası ise giriş bölümünün ardından Cumhuriyet, Yasama Gücü, Yürütme Gücü, Yargı, Vatandaşların Genel Görev ve Hakları, Genel Hükümler ve Geçici Hükümler başlıkları olmak üzere giriş bölümüyle beraber toplam 8 bölüm ve 126 maddeden oluşur. Güçlü yasama, güçsüz başkan ve çok parçalı bir siyasi parti düzeni ile III. Fransa Cumhuriyeti’nden esintiler vardır (Erdoğan, 2024, s.1425). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu esas hükümlerden sonra İdare, Vilâyet, Kaza, Nahiye, Umumi Müfettişlik bölümleriyle beraber 23 madde ve bir ayrık maddeden oluşur. Türk anayasasında geçmişe referans verilmemesinin nedeni monarşik gelenekten bir kopuşu temsil amacıyla. Ancak buna rağmen anayasada yer almayan hükümlerin Kanun-ı Esasiye gelişmemesi ilkesi düşünüldüğünde bu kopuşun ancak bir sonraki anayasada sağlanabildiğini söyleyebiliriz.

Rejim olarak hem Polonya hem de Türkiye yeni yüzyılın ikinci çeyreğine birer cumhuriyet olarak girdiler. Polonya 1921 Anayasası’nda bunu açıkça vurgularken, Türkiye iki sene sonra yaptığı değişiklikle rejimin adını koyabilmiştir. 1921 Polonya Anayasası tam kapsamlı bir anayasa iken, Teşkilatı Esasiye Kanunu ise tıpkı Polonya’nın 1917 anayasa taslağı gibi savaş koşullarında temel konulara değ inmiştir. Bahsi geçen Polonya Anayasası başlıklar altında meclisten, kanunların yapılmasına, maliye, ordu, para sistemleri, oy hakkı, seçimler, cumhurbaşkanlığı görevi ve seçimleri, bakanlar, cezai kurallar, mahkemeler, vatandaşlık hak ve özgürlükleri, azınlık hakları gibi konuların üzerinde durmasıyla oldukça geniş detaylarla hazırlanmış bir anayasadır.

1921 Anayasası Polonya’da 14 yıl yürürlükte kaldı. Bu süre zarfında yeni bir anayasa hazırlayan Türkiye’nin de ilham kaynakları arasında yerini aldı (Demirci, 2017, s.2). “Cumhurbaşkanı başkumandanlığı meselesine, Cumhurbaşkanına farklı vesilelerle vekâlet etmek icap ettiğinde buna kimin yetkisinin olacağına ve Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen hükümler” Büyük Millet Meclisinde yoğun olarak tartışılan konulardı (Demirci, 2017, s.6). TBMM’de yapılan anayasa görüşmelerinde Polonya anayasasına atıflar yapılması Türkiye’nin anayasal gelişim tarihinde Polonya’yı takip etme eğiliminin devam ettiğ inin göstergelerindedir (Demirağ & Tunç, 2021, s.223). 1924 Anayasası’yla Polonya’da yürürlükte olan 1921 Anayasası arasındaki en önemli fark ikincisinin Senato ve Sejm’den oluşan çift meclisli bir sistem kurmasıdır. Türkiye’nin daha evvel meşrutiyet döneminde ve sonrasında 1960 Darbesi’yle tecrübe ettiğ i çift meclis sistemi 1924 Anayasası’nda kendine yer bulamadı. İki ülke anayasalarındaki en temel farklardan biri idari teşkilat kısmındadır. Polonya geçmişten gelen ademimerkeziyetçi

yapıyı sürdürürken, 1924 Anayasası 1921 mirasını da reddederek merkeziyetçi yeni bir yapı inşa etti (Maminski & Eroğlu, 2022, s.121). İki anayasa da dinî referanslar vererek biri Katolik Polonya’yı kutsarken, diğeri de devletin dininin İslam olduğunu açıklar. Bu madde bilindiği üzere 1928 yılında kaldırılırken Polonya’da herhangi bir değişim yapılmamıştır.

	POLONYA	TÜRKİYE
	1921 ANAYASASI	1924 ANAYASASI
Bölüm/Madde Sayısı	8 Bölüm 126 Madde	6 Bölüm 105 Madde
Giriş Var	✓	X
Geçmiş Anayasalara Referans	✓	X
Hükümet Şekli	Cumhuriyet	Cumhuriyet
Kuvvetler Ayrılığı	✓	✓
Egemenliğin Kaynağı	Millet	Millet
Cumhurbaşkanı Seçimi ve Görev Süresi	Meclis Tarafından 7 yıl	Meclis Tarafından 5 Yıl
Senato	✓	X
Ademimerkeziyet	✓	X
Meclis Sistemi	X	✓
Anayasada Dinî Referans	✓	✓

Tablo 2: 1921 Polonya ve 1924 Türkiye Anayasalarının Karşılaştırması

İki Savaş Arası Dönem’de Avrupa’da yükselen radikal eğilimler ve otoriter yönetimlere ilişkin kaygıların Polonya ve Türkiye’de de had safhada yaşandığı gözlemlenir. Bu endişeler anayasa yapım çalışmalarına yansyarak liderlerin yetkilerini olabildiğince sınırlama, kontrol etme şeklinde temayüz etti. Hem BMM hem de Sejmde yapılan kavgalar ve tartışmalar dönemin iki önemli asker kökenli devlet başkanları olan Mustafa Kemal Paşa ile Joseph Pilsudski’ye⁴ karşı alınacak tedbirler üzerinedi. Muhalifleri onların birer diktatöre dönüşeceği endişesini her yerde yayarken, iki lider de bu tür bir arzularının olmadığını hem icraatla hem de kanunlarla göstermeye çalıştı. Özellikle 1929 dünya ekonomik buhranı sonrası artan huzursuzluklara ek olarak İtalya’da Mussolini ve 1933’ten sonra Almanya’da Hitler’in uyguladıkları politikalar savaş çanlarını çalarak bağımsızlıklarını yeni kazanan Türkiye ve Polonya’nın daha otoriter yönetimlere

⁴ Pilsudski’nin kısa yaşam öyküsü ve ölümünün Türkiye’deki yankıları için bkz. (Sarı, 2022).

evrilmesine neden oldu. Pilsudski hiçbir siyasi partiye dahil olmamasına karşılık, Mustafa Kemal Paşa yeni rejimin kurucu partisi olan Halk Fırkası'nın bir neferi olduğunu her fırsatta dile getirdi. İki karizmatik liderin bürokrasi, ordu ve halk tabanındaki karşılığının diğer bütün siyasi figürlerden ağır bastığını burada ifade etmek gerek. Bu dönemde parlamenter demokrasinin yeni yeni filizlendiği bu iki ülke çeşitli siyasi sarsıntılar geçirmiştir. Türkiye'de 1924 yılında ıkarılan Takriri Skn Kanunu, 1925'teki Őeyh Sait İsyanı, 1926'daki İzmir suikastı davaları rejimin görünümünü otoriter bir ton katarken, Polonya'da Pilsudski'nin yetkilerini artırmak için giriştiği 1926 darbesi iki ülke için hem anayasal olarak hem de siyasi açıdan dönüm noktası olmuştur. Burada Pilsudski ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki en temel fark Pilsudski darbe sonrası dahi devlet başkanlığı makamına oturmazken, Mustafa Kemal Paşa'nın bu görevi sürdürmesidir. Bu dönemde Polonya anayasaları incelendiğinde 1921'den 1935'e doğru liberal-cumhuriyetçi yönetimin otoriter yönetime doğru bir kayış olduğu gözlemlenir (Zakrzewski, 1986, s.75). Benzer bir durum anayasal olarak Türkiye'de söz konusu değilse de fiiliyatta benzer bir eğilim görülür.

Sonuç

Coğrafi olarak biri Doğu Avrupa'da, diğeri Avrupa'nın doğusunda yer alan, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî açıdan farklı değerlere sahip Polonya ve Türkiye'nin anayasal gelişim süreçleri incelendiğinde, XIX. yüzyılda bütün dünyada esen anayasacılık rüzgarından ikisinin de nasibini aldığı görülür. Flanz'ın dünyadaki anayasal gelişmeleri kategorizasyonuna göre bakıldığında Polonya "Mevsimsiz Anayasacılık" evresinden "Olgun Anayasacılık" evresine geçiş yaparken, Türk tecrübesi ise olgunluk dönemine tekabül etmektedir (Flanz, 1956). Geleneksel yapılardan modern devlete geçiş sürecini de ifade eden bu dönemde Türkiye ve Polonya için siyasal modernleşmenin en önemli aracı anayasa olmuştur. Değişen ve dönüşen dünyada tebaadan vatandaşa geçiş sürecinde iktidarın/monarşinin yetkilerinin sınırlanması, hukukun üstünlüğünün sağlanarak Amerikan ve Fransız ihtilallerinin temel ilkelerinin yaygınlaştırılması çabalarının etkilerini Avrupa'nın bu kısmında görmemek Őařırtıcı olurdu. Birbirlerinden farklı düzlemlerde ve temellerde gelişen anayasacılık hareketleri Polonya ve Türkiye tarihine damgasını vurmuştur. Anayasa hareketi, Polonya tarafında siyasal modernleşme bakımından XIV. asırdan XVIII. yüzyıla bir evrimin sonucu olurken, Türk tarafında ise dağılmakta olan imparatorluğu bir arada tutabilme çabasının bir aracı olarak kullanıldı. Farklı amaçlarla olsa da varılan hedefin aynı olduğu değerlendirildiğinde XX. yüzyılda bu iki ülkedeki anayasa geleneğinin karşılaştırmasının yapılmasının gerekliliğine dayanılarak hazırlanan bu çalışma, yukarıdaki bölümde zikredilen pek çok ortak noktayı ortaya çıkardı. XX. yüzyıl dünyasının bir önceki asırdan ne derece farklı olduğunun anlaşılabilmesi için de bir anahtar olan bu bakış açısı, Polonya ve Türkiye'nin benzer siyasi gündemler içinden geçerken verdiği tepkileri, aldığı tedbirleri anlamak için araç olabilecek niteliktedir. İki lke halklarının parlamentoya, anayasaya, seçimlere, hukukun üstünlüğüne olan inancı iki savaş arası dönemde demokrasi yolunda taşların dşenmesini sağlarken, savaş sonrası yeni dünya düzenine adapte olunmasını da kolaylaştırmıştır. Bu son varsayım Türkiye için keskin bir Şekilde geçerli olmakla birlikte, Polonya açısından bakıldığında sosyalist dönemden çıkıldıktan sonra yeniden liberal

parlamentar demokrasiye dönmesindeki başarıyı bu anayasal tecrübesinde aramak gerek. İki ülkede, içinden geçilen zorlu süreçler, savaşlar, iç çatışmalar, ekonomik krizler ve ideolojik kampaşmalar ne derece olursa olsun parlamentonun varlığına ve anayasaya olan inancın otoriter eğilimlerin olduğu dönemlerde bile ortadan kalkmadığı görülmektedir. Günümüzde ciddi bir atılım yaşayan Polonya-Türkiye ilişkileri bu açıdan değerlendirildiğinde ortak tarihî geçmişin ve benzer tecrübelerin ilişkileri daha ileri aşamaya taşınması için katalizör görevi göreceğine inanmaktayız.

KAYNAKÇA

- AKŞİN, S. (2019). Kısa Yirminci Yüzyıl Tarihi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKYILDIZ, A. (1998). “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”. *İslam Araştırmaları Dergisi*. Sayı 2: 209-222.
- ANAYURT, Ö. (2003). “1924 Anayasası’nda Temel Hak ve Hürriyetler”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7. Sayı 2.ss.1-24.
- ARIK, S. (2010). *Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*. Ankara: Köksav Yayınları.
- ARMAOĞLU, F. (2019). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). İstanbul: Kronik Kitap.
- ATİK, K. (2014). “Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Yöntem: Karşılaştırmalı Tarih”. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt No 5. Sayı No 16: 272-291.
- AYDEMİR, Ş.S. (1966). İkinci Adam. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BAKIR, A. – E.E. OĞUZ. (2021). “Polonya’nın Tarihi Coğrafyası”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. Cilt No 2: 10-32.
- BEYDİLLİ, K. (2007). “Polonya”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt No 34: 309-317. <https://islamansiklopedisi.org.tr/polonya#2>
- BLOCH, M. (2007). *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, (drl. Ali Boratav). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- CHOLEWINSKI, R. (1998). “The Protection of Human Rights in the New Polish Constitution”. *Fordham International Law Journal*. Vol 22. Issue 2: 236-291.
- COLE, D.H. (1998). “Poland’s 1997 Constitution in Its Historical Context”. *Saint Louis Warsaw Trans-Atlantic Law Journal, Indiana University*. Sayı No 1: 1-43.
- ÇELEBİ, E. (2022). “1921 Anayasası’nın Uygulanmasına İlişkin Değerlendirme ve Tespitler”. *Belgi Dergisi*. Sayı 22: 75-93.
- DAVIES, N. (2001). *Heart of Europe The Past in Poland’s Present*. New York: Oxford University Press.
- DAVIES, N. (2005). *God’s Playground A History of Poland, Vol. II, 1795 to Present*, New York: Columbia University Press.
- DEMİRAĞ, S.- B. TUNÇ. (2021). Relations Between Turkey and Poland in The First Era of the Republic (1923-1950)”. *Belgi Dergisi*. Sayı 22: 219-239.
- DEMİRCİ, H.A. (2017). “1921 Polonya Anayasası’nın 1924 Türkiye Anayasası Üzerinde Etkileri”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 26: 1-11.

- ERDOĞAN, M. (2003). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- ERDOĞAN, M. (2024). “Demokratikleşme Sürecinde Post Egemen Anayasa Yapımına Bir Örnek: 1997 Polonya Anayasasının Yapım Süreci ve Bu Sürecin Sorunları”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 32. Sayı 3: 1405-1457.
- EROĞUL, C. (2008). “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri”. 1908-2008 Jön Türk Devrimi’nin 100. Yılı Uluslararası Kongresi. Ankara: s.2.
- FİLDİŞ, B. (2015). “Braudel’i Tarihsel Sosyoloji Bağlamında Okumak”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt No 8. Sayı No:41 789-794.
- FLANZ, G.H. (1956). XIX. Asır Avrupa’sında Anayasa Hareketleri: Anayasacılık Hareketlerinin Mukayeseli Olarak İncelenmesine Giriş. (çev. Necat Erder, Şerif Mardin, Aydın Sinanoğlu). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- FROST, R. (2015). *The Oxford History of Poland-Lithuania Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union.1385-1569*. New York: Oxford University Press.
- GOLOĞLU, M. (2010). *Milli Mücadele Tarihi III Üçüncü Meşrutiyet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- GOROVE, S. (1954). “The New Polish Constituion”. *Washington University Law Review*. Vol 1945. No 3: 261-282.
- GORSKI, K. (1966). “The Origins of the Polish Sejm”. *The Slavonic and East European Review*. Vol No 44. NO 102:122-138.
- GÖZLER, K. (1999). *Türk Anayasaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- GÜNEŞ, İ. (2020). “Teşkilati Esasiye Kanunu’nun (1921 Anayasası’nın) Yapılıő Süreci”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 20. Sayı 2: 233-256.
- GÜNEŞ, M. (2022). “100’ncü Yılında 1921 Yılı Anayasaları: Gürcistan, Polonya ve Türkiye Örneği”. 1921 Anayasasının Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21 Ocak 2021). Ankara: TBMM Basımevi: 239-259.
- Historical Dictionary of Poland 966-1945*. (1996). (ed. WROBEL, P. - R.J. KOZICKI). London: Greenwood Publishing.
- JEDRUCH, E.C.H. (2020). “Poland’s Legislative Parliament (Sejm Ustawodawczy) And The Small Constitution (Mala Konstytucja) of 1919”. *Parliaments, Estates and Representation*. Vol 40: 1-13.
- KACZMARCZYK-KALK, K. (2018). “System Rzadow w Polsce w Latach 1918-1922”. *Studia Prawnicze Kul*. Vol 1: 58-80.
- KANDEĞER, B. (2021). 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu Bağlamında “Meclis Hükümeti Sistemi, Milli Egemenlik ve Ademi Merkezizetçilik”. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 2. Sayı 1: 15-32.
- KARAL, E.Z. (2011). *Osmanlı Tarihi V. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KARPAT, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAYIRAN, M. – M.Y. METİNTAŞ. “Türkiye’de Anayasal Gelişme (1876-1924)”. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1: 14-41.
- KÜÇÜK, A. (2016). “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”. *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 82: 5-54.

- LEWIS, B. (2018). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (çev. Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- LIPIAN, A. (2012). “Unfulfilled Ambition: The Polish-Soviet War 1919-1920”. *The Journal of History and Political Science*. Vol 1.
- LUDWIKOWSKI, R.R. (1987). “Two Firsts: A Comparative Study of the American and the Polish Constitutions”. *Michigan Journal of International Law, Columbus School of Law*. Vol No 8. Issue 1: 117-156.
- LUKOWSKI, J. – H. ZAWADZKI. (2006). *A Concise History of Poland*. New York: Cambridge University Press.
- MAMINSKI, M.- S.E. EROĞLU. (2022). “The Role of Local Self Government Units in Poland and Turkey”. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 6. Sayı 2: 117-122.
- MERRIMAN, J. (2018). *Rönesans’tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*. (çev. Şükrü Alpagut). Ankara: Say Yayınları.
- Nutuk. (2017). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (2019). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- ÖZ, C. (2022). “1919 Polonya Anayasası (Küçük Anayasa) ile 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Benzerlikleri”. 1921 Anayasasının Kabul Edilişinin 100. Yılı Ulusal Sempozyumu (21 Ocak 2021). Ankara: TBMM Basımevi: 313-327.
- ÖZBUDUN, E. (1992). *1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- PAMİR, A. (2004). “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 53. Sayı 2: 61-82.
- PRAZMOWSKA, A.J. (2004). *Civil War in Poland 1942-1948*. New York: Palgrave Macmillan.
- PRAZMOWSKA, A.J. (2010). *Poland A Modern History*. London-New York: I.B. Tauris.
- PROKOP, K. (2018). “The System of Government Under the Small Constitution of 1919”. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*. No 6: 55-62.
- SARI, S. (2022). “Türk Matbuatında Mareşal Jozef Klemens Pilsudski’nin İrtihali”. *Takvim-i Vekayi*. Cilt 10. Sayı 2: 146-163.
- Sejm. “Constitution of the Republic of Poland, March 17, 1921”. Erişim Tarihi: 28.05.2021. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1921.html>.
- Sejm. “Ustawa Rzadowa z dnia 3-go maja 1791 roku”. Erişim Tarihi: 12.04.2022. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html>.
- SOSYAL, M. - F. SAĞLAM. (1995) “Türkiye’de Anayasalar”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 1: 19-38.
- STACHURA, P.D. (2004). *Poland 1918-1945 An Interpretive and Documentary History of Second Republic*, London&New York: Routledge.
- STONE, D.Z. (2010). “An Introduction to Polish Democratic Thought”. *The Origins of Modern Polish Democracy*. (Ed. M. B. B. Biskupski-James S. Pula- Piotr J. Wrobel). USA: Ohio University Press.
- SZCZASKA, Z. (2012). “Notes On The Senate”, *Senate Of The Republic of Poland*. Warsaw. 1-2.

- TANİLLİ, S. (1980). *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TANÖR, B. (2010). *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TOPAKTAŞ ÜSTÜNER, H. (2014). "I. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Polonya İlişkilerinin Yeniden Tesisi (1918-1928)". *Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu (27-28 Eylül 2014)*. Beykoz. Beykoz belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları: 95-102.
- TOPAKTAŞ ÜSTÜNER, H. (2024). "XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmalarında Polonya Arşivleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Özel Sayı: 357-384.
- TOYNBEE, A. (1978). *Tarih Bilinci*. (çev. Murat Belge). İstanbul: Bates Yayınları.
- TUNAYA, T.Z. (1975). *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- TUNAYA, T.Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TURAN, ř. (1992). *Türk Devrim Tarihi 2.Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TURFAN, M.N. (2005). *Jön Türklerin Yükselişi*. (çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ÜÇÖK, C. (1961). *Siyasal Tarih 1789-1950*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- VURAL-DİNÇKOL, B. – A. İŐİK. (2015). "1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. Cilt 21. Sayı 1: 13-43.
- WATT, Richard M. (1982). *Bitter Glory Poland and its Fate 1918-1939*. New York: Published by Simon and Schuster.
- WISZOWATY, M.M. (2019). "The Draft Constitution of the Polish State of 1917, on the idea of resurrecting the Polish state in 1918 as a mixed (constitutional) monarchy and the main provisions of the monarchical constituton for Poland". *Przeglad Prawa Konstytucyjnego*. No 6: 25-39.
- YAMAÇ, M. (2020). "Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 22. Sayı TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı: 204-220.
- YILMAZ, F. (2007). *Türk Anayasa Tarihi. (1808-2007)*. Ankara: Berikan Yayınları.
- ZAKRZEWSKI, W. (1986). "Polonya Yönetim Sistemi Üzerine Düşünceler". (çev. Günsev Evcimen). *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*. Cilt 7. Sayı 1: 73-102.
- ZAMOYSKI, A. (2010). *The Polish Way A Thousand Year History of the Poles and Their Culture*. London: John Murray.
- ZUBIK, M. (2014). "Polish Constitutionalism And The Constitutional Judiciary In Poland". *Hungarian Review*. Vol V. No 6: 66-73.